

odmietajúceho v kozme akékoľvek transcendentálne sily“ a ako ďalej autor konštatuje, „v súčasnom boji vedecko-materialistického a nábožensko-idealistického svetonázoru prírodoveda je oporou materializmu“. (s. 126)

Záverečná kapitola *Aktuálne filozofické problémy boja vedeckého a náboženského svetonázoru* sa zaoberá perspektívou jednotlivých línii modernizácie náboženstva pomocou filozofického idealizmu, prírodovedeckého fideizmu a ďalších ideologických prostriedkov buržoázie. Autor presvedčivo, na základe hlbkej marxisticko-leninskej analýzy krízy kapitalizmu a náboženstva dokázal, že upevňovanie materialistického svetonázoru v tvrdom zápase s idealizmom a náboženstvom je objektívnym procesom. „Súčasná etapa boja vedeckého a náboženského svetonázoru pri všetkej zložitosti a mnohotvárnosti jej problémov svedčí o postupnom, no neodvratnom ústupe náboženstva“. (s. 174) Súčasťou upevňovania vedeckého materialistického svetonázoru je rozvoj teórie a praxe vedeckého ateizmu. Pre marxizmus-leninizmus má kritika náboženstva hlboko humánny zmysel, je spätá s programom budovania komunizmu ako reálneho humanizmu, s upevnením humanistickej komunistickej morálky.

MARXISTICKY O ETIKE

Marxistická etika. Praha 1979. 359 s.

Dôkazom toho, že v etickej literatúre posledných rokov pozorujeme prechod od všeobecnej charakteristiky morálky ako formy spoločenského vedomia ku skúmaniu rozličných stránok morálky: morálnych vzťahov a činov, otázok vzájomného vzťahu každodenného a teoretického, individuálneho a spoločenského morálneho ve-

Preto na záver kapitoly autor akcentuje znovu Leninov filozofický prínos v otázkach kritiky celej idealistickej filozofie, jej gnozeológie a náboženstva a ich súvislosť s podmienenosťou sociálnymi podmienkami. „Prekonať náboženské vedomie znamená odhaliť pred človekom nový duchovný svet, svet svetla a rozumu, podľa pravdivú duchovnú potravu namiesto iluzórneho utešovania.“ (s. 181)

Ideová a teoretická hodnota práce M. P. Gapočku *Materializmus proti fideizmu* je nesporná. Osobitnú pozornosť si táto práca zaslúži preto, že kritika fideizmu v súčasnej idealistickej filozofii, „buržoáznej“ prírodovede, ale aj v „teologizujúcom“ revizionizme je vedená z leninských pozícií, t. j. je vedecky ofenzívna. V tejto rovine hodnotenia práce môžeme zvýrazniť hlavný ideový prínos práce. Autorova kritika súčasného fideizmu je dovedená až do metodologických východísk, resp. metodických návodov leninskej kritiky súčasných foriem náboženskej ideológie a náboženského svetonázoru.

Dovoľujem si upozorniť najmä na to, že práca je zaradená do edičného plánu nakladateľstva Pravda, a preto ju odporúčam do pozornosti filozofickej verejnosti.

Viera Bilasová

domia či špecifickej oblasti morálnej regulácie správania, je vydanie práce kolektívu sovietskych autorov (V. I. Bachštanovskij, R. I. Bucharcev, A. G. Charčev, A. A. Gusejnov, J. V. Somošov, A. I. Titarenko), ktorá vyšla u nás v preklade Stanislava Kučeru.

Práca je dôkazom rastu pozornosti venovanej etickej problematike, ako

aj zvláštnemu záujmu o etiku ako vedu o morálke, o toto staré odvetvie filozofického vedenia, ktoré upútava našu pozornosť práve tak ako v každej novej etape ľudských dejín.

Autori vychádzajú z tvrdenia, že marxistická etika v súčasnosti musí plniť prinajmenšom dve základné funkcie — „po prvé, objasňovať vedeckú analýzu procesov morálneho života, skúmať ich tendencie a rozpory, určovať formy pôsobenia na tieto procesy a zisťovať smer ich vývoja; po druhé, pretože vyúsťuje do normatívnych doporučení a odpovedí na páliivé problémy mravného života, musí marxistická etika pomáhať každému človeku orientovať sa pri voľbe sociálnych hodnôt tak, aby dával prednosť reálnym a ušľachtilým cieľom, učiť ho uvedomele a múdro pristupovať k riešeniu najzložitejších a najťažších životných situácií“. (s. 10)

Podľa tohto autori volili i členenie jednotlivých kapitol (v počte 10) tak, aby každá tvorila samostatný kompaktný celok. Hneď v úvode práce zaujme pasáž o typológii morálky. Autori sa odvolávajú na Marxom vymedzené štyri typy základných sociálnych vzťahov (pretože morálka je v konečnom dôsledku podmienená charakterom sociálnych vzťahov) ktorým zodpovedajú štyri základné typy morálky (ak ovšem zoberieme do úvahy množstvo prechodných foriem).

Prvým typom sú „prírodne-rodové, pokrvné a kmeňové vzťahy, charakteristické pre prvotnopospolnú spoločenskú formáciu“. (s. 37) Vyjadruje ich pokrвно- príbuzenská, netriedna morálka prvotnopospolného človeka. Druhým typom sú „vzťahy závislosti, bezprostredného panstva a podriadenosti; v najjednoduchšej a najkrutejšej podobe je táto závislosť stelesnená v otroctve, kde jeden jedinec je vlastníkom iného jedinca alebo iných jedincov (otrokárska spoločenská for-

mácia)“. (s. 37) Tretím typom sú vzťahy „vecnej závislosti, panujúce nad právne nezávislými „autonómnymi“ jedincami a tvoriace mechanizmus kapitalistického vykorisťovania“. (s. 37) A morálka, ktorá tieto vzťahy zdôvodňuje, je morálka buržoázna. A napokon je to štvrtý typ morálky, pre ktorý sú charakteristické „slobodné spoločenské vzťahy združených indivíduí, ktoré spoločne ovládajú výrobné prostriedky a plánovite riadia zdokonaľovanie spoločnosti a osobnosti“. (s. 38) Tento typ vzťahov sa odráža v systéme komunistickej morálky.

Autori sa však neuspokojujú iba s typológiou morálky, teda iba s faktom sociálnej podmienenosti morálky ako formy spoločenského vedomia, ale podávajú rovnako dôslednú analýzu spätného vplyvu morálky na sociálno-ekonomické vzťahy tvrdiac, že „sociálna podmienenosť morálky neznamená, že morálka nemá žiadnu slobodu pohybu a žiadnu samostatnosť“. (s. 38) Znamená to, že v rámci všeobecnej sociálno-ekonomickej závislosti v nej pôsobia vlastné tendencie, prechádza zvláštnymi vývojovými fázami a pôsobí sama späť na pohyb výroby. Autori správne podotýkajú, že „morálka má tú vlastnosť, že buď urýchľuje, alebo spomaľuje spoločenský vývoj“ (s. 39)

Nemenej zaujímavé sú časti práce týkajúce sa základných funkcií morálky. Keď sme r. 1977 recenzovali prácu L. M. Archangeľského *Marxisticko-leninská etika* (1, s. 549), ukázali sme na to, že autor analyzuje tri základné funkcie morálky — regulačnú, výchovnú a humanistickú. V recenzovanej práci kolektívu autorov sa stretávame s ôsmimi funkciami morálky — „regulatívnou, výchovnou, poznávacou, hodnotiacou a imperatívnou, orientačnou, motivačnou, komunikačnou, prognostickou“. (1, s. 106)

Autori jednotlivé funkcie detailne neanalyzujú, skôr akcentujú ich vzájomné prelínanie a spoločenské pôsobenie. Demonštrujú to slovami, že „úspešnému pôsobeniu a vývoju socialistickej morálky sú dôležité slobodné, nestenčené prejavy všetkých jej funkcií, ich harmonická celistvosť a jednota; účinná regulácia správania, mravná povinnosť, hodnotenie, hodnotová orientácia, motivácia a humanitosť v spoločenských vzťahoch úzko spolu súvisia“. (s. 109)

Ak uvážime, že práca môže poslúžiť okrem iného ako vhodný učebný materiál pre disciplínu „etika“, zabezpečovanú filozofickými i pedagogickými fakultami, zaujme nás časť práce venovaná kritike súčasnej buržoáznej etiky. (s. 308—341)

Je nepopierateľným faktom, že súčasná buržoázna etika je špecifickým produktom kapitalistickej spoločnosti, ktorá vstúpila do štádia imperializmu. Toto zohľadňujú aj autori práce a kladú si otázku, ktoré sociálne procesy mali priamy vplyv na zmeny v oblasti morálky. „Predovšetkým sa mení postavenie človeka (podč. A. K.) v súčasnej buržoáznej spoločnosti, kde odcudzenie osobnosti nadobúda extrémne formy; namiesto „slobodného“ podnikateľa, iniciatívneho a ochorotného vždy riskovať a podstúpiť dobrodružstvo, nastupuje bezvýrazný úradník obrovského aparátu monopolu, ktorého základnými „cnosťami“ sú presnosť, svedomitosť a päťlízlačstvo.“ (s. 308) Autori ďalej konštatujú, že charakter súčasnej buržoáznej etiky museli ovplyvniť aj „zmeny v samotnej mravnej sfére (podč. A. K.). Zvláštny ráz mravných procesov súčasnej buržoáznej spoločnosti je daný tým, že v nej existujú dve varianty morálky, jednak morálka oficiálna, predpisovaná, jednak faktická morál-

ka, ktorá sa skutočne realizuje v interpersonalných vzťahoch“. (s. 309) To sú vstupné slová kapitoly o buržoáznej morálke, ktoré pomáhajú autorom veľmi plasticke, z pozícií marxizmu-leninizmu, urobiť kritiku súčasných buržoázných etík v podobe ich existencialistického, neopozitivistického, neotomistického a naturalistického variantu.

Nebudeme interpretovať konkrétnu analýzu týchto etík tak, ako je zachytená v práci, pôjde nám skôr o vystihnutie onoho spoločného, typického pre všetky tieto ideovo-teoretické etické prúdy. Niet pochyb, že súčasné buržoázne etiky sa viažu na etické ideové dedičstvo ľudstva (napr. etika pragmatizmu na starogréckych sofistov, fenomenologická etika hodnôt na stoicizmus, neopozitivismus na D. Huma atď.), avšak, ako to napokon akcentujú autori sami, „hoci súčasná buržoázna etika preberá niektoré idey a učí sa z problémov, ťažkosť a rozporov etického myslenia minulosti, zrieka sa zároveň jej všeobecného humanistického a vedeckého ducha“. (s. 312)

A tu je vlastne kľúč k pochopeniu stupňa jej hodnoty — môže síce zachytiť reálny problém, obsahovať jednotlivé racionálne argumenty, ale ako celok sa rozchádza s vedeckosťou V. I. Lenina, že „buržoázna etika je vedľajším mŕtvym produktom dejín myslenia, pustokvetom, avšak pustokvetom na živom strome etického poznania“. (s. 312)

Práca v každom prípade zaujme. Má syntetizujúci charakter, jasný, zrozumiteľný a presný jazyk. Je na vysokej odbornej a ideovej úrovni, ktorá je pre sovietskú marxisticko-leninskú etiku taká príznačná a prináša čitateľovi mnohé nové a podnetné myšlienky.

Anna Klimeková

1. KLIMEKOVÁ, A.: Nová učebná pomôcka marxisticko-leninskej etiky. Filozofia, 1977, č. 5

K PROBLÉMOM ĽUDSKEJ ČINNOSTI

V. P. IVANOV: Ľudská činnosť, poznanie, umenie. Pravda, Bratislava 1982, 280 s.

K najdôležitejším princípom marxistického učenia, o ktoré sa pri svojich výskumoch opierajú viaceré špeciálnovedné disciplíny, patrí princíp činnosti. Jeho aplikácia pri tvorbe metodologických východísk vedeckého bádania priniesla už mnohé podnetné výsledky napr. v oblasti psychológie, antropológie, sociológie, etnografie a iných vied. Popri čiastkových rozpracovávaníach problému činnosti sa pociťuje aj potreba analýzy pojmu na najvšeobecnejšej úrovni, ktorá by obsahovala aj svetonázorovú interpretáciu (najmä z aspektu vzťahu: človek-svet, človek-spoločnosť) a ktorá je predovšetkým úlohou samotnej filozofie.

Riešiť ju, resp. naznačiť možné spôsoby prístupov k nej sa podujal významný predstaviteľ tzv. „kyjevskej“ filozofickej školy Vadim Petrovič Ivanov v rozsahom nevelkej, no obsahom závažnej monografii *Ľudská činnosť, poznanie, umenie*. Ivanovova kniha nadväzuje istými momentami na viaceré práce sovietskych filozofov, psychológov, estetikov z posledných rokov, venovaných problematike ľudskej činnosti. Jej nespornou prednosťou je však úsilie o syntetizáciu pohľadov, o riešenie problému na najvšeobecnejšej rovine. Pozostáva zo štyroch častí, v ktorých sa predmetom skúmania stávajú: *Svetonázorové problémy formovania človeka a činnosti* (1), *Vzťah činnosti, praxe a práce* (2), *Problém skúsenosti ako subjektívnej syntézy ľudskej činnosti a formy osvo-*

jenia sveta (3) a napokon *Vzťah poznávacej a umeleckej činnosti* (4).

Skôr ako autor pristupuje k analýze svetonázorových problémov formovania človeka a činnosti, prehodnocuje chápanie vzťahu človeka a jeho bytia k prírode v predmarxistickej filozofii, upozorňujúc najmä na chybné jednostranné prístupy pri formulácii problému, ako aj na metodologické paradoxy, ktoré metafyzické myslenie nebolo schopné zvládnuť (napr. v teóriách antropogenézy pokusy vysvetliť vznik človeka a jeho spoločenskej podstaty len na základe biologickej evolúcie).

Ivanov zdôrazňuje potrebu historického, dialektického prístupu ku skúmaniu ľudskej podstaty a z neho vyplývajúcu nevyhnutnosť objaviť v celom historickom bytí istý abstraktný moment, teoreticky predpokladanú „differentia specifica“. Tá musí byť podľa neho „prakticky univerzálnym určením, ktoré preniká celým historickým bytím človeka... určením, ktoré v samom historickom vývine predstavuje moment stálosti a nemennosti a vďaka tomu ju môžeme vyčleniť z rámca histórie ako základ na porovnanie so všetkým predľudským a mimohistorickým bytím“. (s. 40—41) Na odhalenie tejto abstraktnej črty, ako správne ukazuje autor, museli vzniknúť nevyhnutne isté historické predpoklady: „Ľudská životná činnosť musela odhaliť svoj skutočný praktický základ a sprístupniť v ňom štruktúru, ktorá je princípom ľudského by-